کورد و ئیسلامی سیاسی و گرەوەکانی ئایندە تایبەتمەندی پێوەندی کورد بە ئایینی ئیسلامەوە

نزار جاف
nezarjaff@gmail.com

هەر جارەو بابەتێک لە ئەرشیفی دەنگەکانەوە …
نۆڤەمبەر 2، 2018
http://dengekan.com/doc/2006/11/november2.htm

---

(1)
تیشک خستنەسەر بابەتی هەستیاری کورد و ئیسلامی سیاسی لە خۆیدا پێویستی بە پەردە هەڵدانەوەی هەیە لەسەر ئەو بنچینە مێژوویی و ئەو بارودۆخەی کە ئیسلامی سیاسی تێدا هاتەئاراوە.
گومانیش لەوەدا نییە کە کورد بە هۆی ئەو چەوساندنە نەتەوەییەی کە لەلایەن حکومەتە جیاوازەکانی عێراق و ناوچەکەوەوە لێیکرا، پتر بیری بەلای دۆزە نەتەوەییەکەیدا دەڕۆیشت، هەرچەندە دەشبێت ئاماژە بە تایبەتمەندی پێوەندی و مامەڵەی کورد لەگەڵ ئایینی ئیسلامدا بدرێت، کە ئەمەش لە بەشێکی تری ئەم لێکۆڵینەوەدا تیشکی دەخەینەسەر.
بەڵام ئەوەی لەم بەشەی یەکەمدا گرنگە تیشک بخەینە سەر سەرەتاکانی سەرهەڵدانی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا و، پاشان خوێندنەوەی کاریگەرییان بەسەر گەلی کورد و بزافی رزگاریخوازی.

هەموو بیروبۆچوونەکان سەبارەت بە سەرهەڵدانی ئیسلام وەک بزافێکی سیاسی، بۆ رابەری بزافی ئیخوان ئەلموسلمین"حەسەن ئەلبەننا"ی دەگەڕێنێتەوە. ئەلبەننا کە لە سەردەمی سیستەمی پاشایەتیدا لە میسردا ژیا و، هەر لەو سەردەمەشدا لەلایەن هێزەکانی ئاسایشەوە تیرۆرکرا، توانی بنچینەیەکی بەهێز بۆ بیرەکەی ئیسلامی سیاسی دابنێت، ئەو بیرەکەیە توانی کەڵک لە بارودۆخی ئەو کاتەی میسر وەربگرێت و، بابەتی داگیرکردنی بەریتانیا بۆ ئەو وڵاتە وەک

بنەمایەکی بەهێز بۆ گەشەپێدانی رێکخستنی لەناو کۆمەڵگەی میسریدا، بە باشی بەکار هێنا. هەڵبەتە، ئەو گەندەڵییە سیاسییە ـ ئیدارییەی کە میسر تێیدا تێدەپەڕی، بووە هۆکارێکی ئەکتیفی تری کە یارمەتی پتر پەل هاویشتنی ئەو بزافە بکات.

لێرەشدا، دەبێت ئاماژە بە بابەتێکی بنچینەیی بدەین، کە ئەویش کاریگەری ئەزموونی سیاسی میسرییە بە هەموو باڵە جیاوازەکانییەوە بۆسەر وڵاتانی ناوچەکە ئیدی چ لە رووی باڵە نەتەوەیی یان ئایینی یاخود رۆشنبیریی و هونەرییەکانییەوە.

هەڵبەتە قسەکردن لە رۆڵ و کاریگەری جەمال عەبدولناسر و کودەتا سەربازییەکەی لە 23ی تەموزی 1952، بۆسەر گەلانی ناوچەکە، بە هەمان شێوە پەلکێشمان دەکات بۆ قسەکردن لەسەر رۆڵ و کاریگەری حەسەن بەننا"پاشان سەید قوتب"و بزافی ئیخوان ئەلموسلمین بە هەمان شێوە بەڵام بە ئاراستەیەکی فیکری ـ سیاسی جیاوازتر.

هەڵبەتە، بڵاوبوونەوەی هزری ئیخوان موسلمین کە لەسەر پرەنسیپەکانی مەزهەبی سوننی پێکهاتووە، ئەو وڵاتانەی گرتەوە کە پەیڕەکارانی ئەو مەزهەبەی تێدا باڵادەستن، چونکە لە ئێران کە مەزهەبی شیعە باڵادەستە، کاریگەری ئیسلام وەک هێزێکی سیاسی ئەگەرچی لە سەردەمی شا قاجارییەکان بەر لە رەزاشاش دەرکەوت لە میانەی ئەو فەتواییەی ئایەتوڵڵا"شیرازی"لەدژی تنباکۆ هاوردە لە روسیاوە دەریکرد، بەڵام بەرجەستەبوونی وەک هێزێکی سیاسی خاوەن تایبەتمەندی خۆی هێدی هێدی لە سەردەمی حوکمڕانی رەزاشادا چێبووەوە، بەتایبەتی کاتێک دژایەتییەکی ئەوتۆی ئایەتوڵڵا"مودەڕیسی"لەدژی بابەتی داماڵینی حیجاب کە رەزاشا"هاوکات لەگەڵ تورکیادا" دەستی دابوویە وەک سەرەتایەک بۆ بنچینە دانان بۆ ئێرانێکی عیلمانی.

ئەم دوو فەتوا"سیاسییە"کاریگەرییەکی ئەوتۆیان بۆسەر هزر و بۆچوونی ئایەتووڵڵا خومەینی هەبوو و، رەنگدانەوەکەی لە فەتوا ناودارەکەی لەدژی ئەو مافە یاساییەی کە محمەدرەزاشا بەخشی بەو ئەمریکایانەی تاوانێک لە ئێراندا دەکەن و دادگاکانی ئێران ناتوانێت سزایان بدات، دەرکەوت. بەڵام، ئایەتوڵلا خومەینی بەمەش نەوەستا، بەڵکو پەرەیدا بە تێڕوانینەکانی بۆ بنەماکانی ئایینی ئیسلامی و کتێبە ناودارەکەی"حکومەتی ئیسلامی"دەرکرد کە تیایدا رێگەی خۆش دەکرد بۆ خستنەڕووی ئیسلام وەک ئەڵتەرناتیفێک لە بەرامبەر رژێمی شادا.

هەڵبەتە، ئەو نشووستیانەی کە ئیخوان ئەلموسلمین لە وڵاتانی عەرەبیدا بە گشتی و لە میسردا بەتایبەتی رووبەڕووی بوونەوە، بووە هۆی ئەوەی کە ئەو بزافە پتر گۆشەگیر بێت بەتایبەتی کاتێک جەمال عەبدولناسر توانی بەڕەکە لەژێر پێی ئیخوان رابکێشێت بە لەسێدارەدانی رابەرەکەیان"سەید قوتب"بەبێ ئەوەی کاردانەوەیەکی ئەوتۆ لە شەقامی میسریدا رووبدات. ئەم کارەش بووە هۆی ئەوەی کە باڵی نەتەوەیی عەرەب پتر بەهێز تر و کاریگەرتر بێت لە گۆڕەپانی سیاسیدا و، دەشتوانین لەسێدارەدانی سەید قوتب بە کۆتایی قۆناغی یەکەمی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا دابنێین.

بەڵام، ئەو رسواییە گەورەیەی کە ئەزموونی نەتەوەیی ناسری و پاشان بەعسی رووبەڕووی بوونەوە لە جەنگی6ی حوزەیرانی1967، و جەنگی گەردەلوولی بیابان و پاشان جەنگی ئازادکردنی عێراق، بووە هۆی ئەوەی کە بزافی نەتەوەخوازی عەرەبی تووشی نەهامەتییەکی بێ وێنەبێت لە مێژووی هاوچەرخی خۆیدا و، بووە هۆی ئەوەی کە پەیتا پەیتا گۆڕەپانە"جەماوەری"یەکەی چۆڵ بکات.

ئەم کارەش هاوتەریب بوو لەگەڵ سەرکەوتنی بزافێکی دیکەدا کە کۆمەڵە هەلومەرجێکی ناوچەیی و جیهانی بوونە هۆی دەرکەوتنی، ئەم بزافەش بزافی ئیسلامی سیاسی بوو کە لە ئەفغانستانەوە وەک کارتێکی سیاسی ـ سەربازی لەدژی هەژموونی یەکێتی سۆڤیەتی جاران لە ناوچەکەدا بەکارهێنرا و، هەر لەوێشەوە کەمە کەمە شوێن پێی خۆی لە وڵاتە جیاوازەکانی ناوچەکەدا کردەوە. بێگومان سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران و کۆتایی هاتن بە رژێمی شا، گوڕ و تینێکی بەهێزتری بەو بزافە بەخشی و، بووە هۆی ئەوەی کە یارمەتی بدات بەر لە کاتی پێویستی خۆی بەرجەستەببێت.

هەڵبەتە لێرەشدا، نابێت چاو بپۆشین لە ململانێ و رکابەری هەژموونی سیاسی و فیکری نێوان وڵاتانی رۆژاوا بە سەرکردایەتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و، وڵاتانی بلۆکی رۆژهەڵات بە سەرکردایەی یەکێتی سۆڤیەتی جاران.

چونکە بڵاوبوونەوەی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا، بە شێوەیەک و دیکە پێوەندی بەو بابەتەوە هەبووە و، هەروەک چۆن مایکل کۆبلاند لە کتێبی"یاری نەتەوەکان"جەخت لەسەر رۆڵی وڵاتانی رۆژاوا لە رووداوە جیاوازەکانی وڵاتەکانی ناوچەکە دەکات، بە هەمان شێوە ناتوانرێت چاو بپۆشرێت لە رۆڵی ناڕاستەوخۆی خودی واشینتۆن لە سەرخستنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران و، بەر لەوەش رۆڵی راستەوخۆی لە

پەروەردەکردن و ئاراستەکردنی"موجاهیدە"ئەفغانی و عەرەبەکان لەدژی سوپای سۆڤیەتی لە ئەفغانستان. ڕێکخراوە سیاسییە ـ سەربازییەکانی ئەفغانی و پرەنسیپەکانی شۆڕشی ئیسلامی ئایەتوڵڵا خومەینی بوونە هەوێنی چڕبوونەوەی قۆناغی دووەمی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا، کە هێدی کاریگەری لە تونس و جەزائیر و میسر و سعودییە و عێراق و هەندێک وڵاتی کەنداوی فارس دەرکەوت.

ئالەم هەل و مەرجەدا، بزافی رزگاریخوازی کورد بە سەختترین قۆناغی ململانێکردنیدا لەگەڵ رژێمە جیاوازەکانی ناوچەکە بە گشتی و عێراق بەتایبەتی، تێدەپەڕی. هەر لەو کاتەدا، هیچ جۆرە هەواڵ یان گوزارشتێک لە کوردستاندا نەبوو لەبارەی کاریگەری ئەو"رابوون"ە ئیسلامییەی کە لە ناوچەکەدا باسیان دەکرد. بەڵام ئەم کارە تاسەر نەبوو، چونکە لە دوای تێپەڕبوونی ماوەیەک بەسەر سەرەتای قۆناغی دووەمی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا و، بە هۆی فاکتەری"جیوسیاسی"یەوە، ئەو ئیسلامی سیاسی وەک دیفاکتۆیەک بەسەر بزافی رزگاریخوازی کورددا سەپێندرا و، ڕۆڵی ئێران"بە هۆی جەنگی عێراق ـ ئێران" بە شێوەیەکی تایبەتی یەکجار دیاربوو لەم بابەتەدا.

(2)

بەر لە باسکردنی تەوەری سەرەکی باسەکەمان، واتە کورد و ئیسلامی سیاسی، زۆر گرنگە کە تیشک بخەینەسەر پێوەندی خودی گەلی کورد بە ئایینی ئیسلامەوە و، شێوازی مامەڵەکردنی لەگەڵیدا، چونکە جۆری ئەو پێوەندییە شتەکان پتر روون دەکاتەوە و، بنەڕەتی بابەتەکە شیدەکاتەوە.
ئەوەی کە روون و ئاشکراشە، گەلی کورد بە یەکێک لەو گەلانە دادەنرێت کە زۆر بە رێز و حورمەتێکی تایبەتییەوە مامەڵەی لەگەڵ ئیسلامدا کردووە و، هەمیشە پێگەیەکی یەکجار تایبەتی بۆ ئەو ئایینە داناوە و، لە سەروو هەموو شتێکی دیکەوە دایناوە. گەلی و کورد تەنانەت زانا ئایینییەکانیشی هەرگیز بیریان لە بەکارهێنانی ئایینی ئیسلام نەکردۆتەوە بۆ هەندێک مەبەست و ئامانجی سیاسی یان رەگەزی، ئەوان ئایینیان بە بابەتێک زانیوە کە تەنها بەرجەستەکاری پێوەندی مرۆڤە لەگەڵ یەزدانیدا.

هەر لێرەشەوە، ئەو ململانێی دەسەڵاتەی کە لە رێگەی ئایینی ئیسلامەوە ئەنجامدرا بۆ گەیشتن بە ئامانجی سیاسی، زۆر بە روونی و ئاشکرایی لە ناو گەلانی ناوچەکەدا دەردەکەوێت.

ئەگەر بڕوانینە دوورگەی عەرەب کە ئایینی ئیسلامی تێدا دەرکەوت، ئەوا ململانێکردنێکی سەختی هەژموون و دەسەڵات لە ناو چەند باڵێکی هۆزایەتی عەرەبدا دەبینین، هەر لەسەرتاشەوە، کاتێک پێغەمبەری ئیسلام کۆچی دوایی کرد، ململانێی دەسەڵات لە”سەقیفەی قەسی کوڕی ساعیدە”دا دەستی پێکرد لە نێوان “موهاجیرین” و “ئەنسار”دا، کە هەروەک لە سەرچاوە مێژووییەکاندا دەگێڕدرێتەوە، بە هۆی هەڵگردنی شمشێرەکەی”عومەری کوڕی خەتاب”ەوە پۆستی جێنشینی پێغەمبەر بۆ ئەبو بەکری سدیق یەکلایی کرایەوە.

هەرچەندە دوابەدوای دانانی ئەبوبەکر بۆ ئەو پۆستە، عەلی کوڕی ئەبی تالیب بۆ ماوەی شەش مانگ رازی نەبوو ملکەچی ئەو کارەبێت و، وەک زۆر سەرچاوەی مێژوویی باس دەکەن، عەلی دەسەڵاتی سەرەکی بە مافی رەوای خۆی دەزانی.
هەڵبەتە ئەم هەڵوێستەی عەلی لە مەسەلەی دانانی جێنشینێک بۆ پێغەمبەر، بووە هەوێنی دروستبوونی مەزهەبی شیعە لە دوای خۆی، کە ئەویش درێژەدانبوو بە چیرۆکی ململانێکردن لەسەر دەسەڵات بە ناوی ئیسلامەوە.

بەڵام، لە سەردەمی خەلیفەی سێیەم “عوسمانی کوڕی عەففان”ەوە، هەژموونی بنەماڵەی ئەمەوی پەیتا پەیتا دەرکەوت و، رۆژ لە دوای رۆژ توانا و دەسەڵاتی “والی”شام موعاوییە کوری ئەبی سوفیان بەهێزتر دەبوو و، بە تیرۆر کردنی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەسەر دەستی”عەبدولڕەحمانی کوڕی مولجیم”، بوار بۆ موعاوییە رەخسا کە دەوڵەتی ئەمەوی پێکبهێنێت کە هەروەک زۆرینەی مێژوونووس و لێکۆڵەرەوانەکان باسی دەکەن، دەوڵەتێکی نەتەوەیی عەرەب بوو بە ناوەرۆکێکی ئیسلامی.

پاش پتر لە سەدەیەک و دوای لاوازبوونی ئەو دەوڵەتە، عەباسیەکان کە رچەڵەکیان بۆ “عەباس کوڕی عەبدولموتەلیب”ی مامی پێغەمبەر دەگەڕێتەوە، شۆڕشیان لەدژی دەوڵەتی ئەمەوی بەرپاکرد بە ناوی داواکردنی دەسەڵات بۆ بنەماڵەی پێغەمبەر(واتە وەچەی عەلی کوری ئەبی تالیب و فاتمەی کچی پێغەمبەر کە خێزانی بوو) و کار کۆتایی هات بە لە ناوچوونی دەوڵەتی ئەمەوی و دامەزراندنی دەوڵەتی عەباسی. بەڵام، پاشان ئاشکرابوو کە بانگەشەکردن بۆ گەڕانەوەی دەسەڵات بۆ بنەماڵەی پێغەمبەر لە بیانوویەک بۆ گەیشتن بە دەسەڵات بەولاوە چیدی زێتر نەبوو.

هەڵبەتە چیرۆکی ململانێکردن لەسەر دەسەڵات بە هۆی ئایینی ئیسلامەوە

لە ناو هێزە عەرەبەکاندا هەر بەردەوامبوو و، چەندین دەوڵەتی دیکەی وەک دەوڵەتی حەمدانی و ئەمەوی لە ئەندەلوس و دەوڵەتی مورابتین لە مەغریب و چەندین دەوڵەتی دیکە کە خوێنەر دەتوانێت بە هۆی سەرچاوە مێژووییە جیاوازەکانەوە پتر زانیارییان لەبارەوە وەربگرێت چونکە ئەم بوارە تەسکە بۆ ئەو باسە فراوانە بەس نییە.

بەڵام، مامەڵەکردنی فارس لەگەڵ ئیسلامدا بە شێوازێکی جیاوازتر لە هی عەرەب بوو، چونکە فارس خاوەن مێژوویەکی شارستانی دێرین بوون کە بە هۆی ئیسلامەوە کۆتایی پێهات و، هەر بەو هۆیەشەوە، فارسەکان خاوەن ئەزموونێکی باش بوون لە بواری حوکمڕانیدا و، دەیانزانی چۆن و کەی دەوڵەتی خۆیان پاش داڕمانی شارستانییەتییەکان لەسەر دەستی موسڵمانانن.
فارسەکان کە تا سەردەمی شا ئیسماعیلی سەفەوی هەموویان سوننی مەزهەب بوون، لە سەردەمی ئەوەوە کەمە کەمە مەزهەبی فارسەکان بۆ شیعە گۆڕدرا، ئەمەش لە خۆیدا جۆرە تەکتیکی ژیرانەی ئیسماعیل سەفەوی بوو لە بەرامبەر دراوسێ بەهێزەکەی"دەوڵەتی عوسمانی"، چونکە ئەگەر بهاتبایە فارس لەسەر مەزهەبی سوننی بمابایە، ئەوا بیانوو لە دەستی عوسمانییەکاندا زۆر دەبوو بۆ گەڕانەوەی فارس بۆ ژێر رکێفی دەوڵەتی عوسمانی، ئەمە و، دەشبێت ئەوە بزانرێت کە شا ئیسماعیل بە جۆرێکی ژیرانە بەردوامی دایەوە بە دەوڵەتی نەتەوەیی فارس بەڵام تەنها بە گۆڕانێک لە ناوەرۆکیدا، بەڵام بە شێوە هەر هەمان شاهنشاکەی جاران بوو. هەڵبەتە، ململانێ و شەڕی بەردەوام لە نێوان هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و سەفەوی روویدا کە هەموو لەپێناو هەژموونی تایبەتیدا بوو لەژێر پەردەی ئایینی ئیسلامدا.

بۆ زۆتر زانیاریش وەرگرتن لەبارەی پێوەندی فارس بە ئیسلامەوە، دەکرێت سوود لە زنجیرە کتێبی"ایران اسلام خدمات متقابل"ی فەیلەسوف و زانای موسڵمانی ئێرانی"ئایەتوڵڵا مورتەزا موتەهەری"کە بە زمانی فارسی نووسراوە و تیایدا تیشک خراوەتە سەر زۆر بابەتی گرنگ لە مێژووی پێوەندییەکانیانەوە، موتەهەری باس لەوە دەکات کە چۆن ئیسلام خزمەتی فارسی کردووە، فارسیش بە هەمان شێوە خزمەتێکی ئەوتۆیان بە ئایینی ئیسلام گەیاندووە، لە راستیشدا موتەهەری هەوڵ دەدات باس لە دوو لایەنی هاوکێشەکە بکات، واتە نەتەوەی فارس و ئیسلام، ئەمەش لە خۆیدا گرنگی مۆرکی نەتەوایەتی لە شێوازی مامەڵەکردنی فارس لەگەڵ ئاییندا روون دەکاتەوە.

گەلی تورکیش، لە میانەی عوسمانییەکانەوە چیرۆکی خۆی لەگەڵ بابەتی دەسەڵات لە رێگەی ئیسلامەوە دەست پێکرد. عوسمانییەکان کە

گەورەترین دەسەڵاتدارییەتیان لە مێژووی ئیسلامدا دەستەبەرکرد، مۆرکی نەتەوەیی"تورک"بەو دەوڵەتەوە یەکجار ئاشکرابوو و، تەنانەت هەموو ئەو گەل و نەتەوانەی کە لەژێر دەسەڵاتی عوسمانییەکاندابوون لەوبارەوە سکاڵایان دەکرد، لێرەشدا، زاڵبوونی بابەتی رەگەزی لەسەردەمی عوسمانییەکاندا بەسەر ویلایەتە جیاوازەکانی ئەو دەوڵەتەدا، هەژموونی نەتەوەیی تورکی لەوبارەوە روون دەکردەوە.

دەرفەتی مێژوویی کورد بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی خۆیبە هۆی ئایینی ئیسلامەوە، لە سەردەمی سەلاحەدین ئەیوبیدا رەخسا، بەڵام، هەروەک سەلمێندراوە، سەلاحەدین و بنەماڵەکەیشی بە هیچ شێوەیەک بیریان لە دەوڵەتێکی نەتەوەیی بۆ کورد نەکردۆتەوە و، کارەکەیان تەنها لەپێناو ئایینی ئیسلامدا کردووە و، ئەم راستییەش هەموو سەرچاوە مێژوویەکان دانی پێدا دەنێن، نەک هەر ئەوەندەش، بەڵکو بە هۆی ئەو بایەخ نەدانەی سەلاحەدین ئەیوبی بە نەتەوەکەی خۆی، بووە هۆی ئەوەی کە زۆر لە سەرچاوەمێژووییەکان بە قارەمانێکی"عەرەب"ی دابنێن!! هەڵبەتە کۆتایی هاتنی سەردەمی ئەیوبییەکان کۆتایی هێنا بە خەونی دەوڵەتێکی نەتەوەیی کورد و، لە هەمان کاتیشدا، بنچینەیەکی تایبەتیش دانا بۆ پێوەندی نەتەوەی کورد بە ئیسلامەوە و، هەمیشە بابەتی پەیڕەوکردنی نەتەوەی کوردی لە دەسەڵاتدارانی"عەرەب و تورک و فارس"ی کردە بنەمایەک بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کورددا و، کورد وەک بەشێک لە دەسەڵاتدارییەتی ئەو نەتەوانە دانرا و، ئەم مامەڵەکردن و تێڕوانینەش بۆ نەتەوەی کورد تا ئەمڕۆش بەردەوامە و بۆتە چوارچێوەیەک کە ناتوانن بە ئاسانی خۆیانی لێ دەرباز بکەن.

ئیسلام ئەگەرچی لەلای هەموو نەتەوەکانی ناوچەکە بووە پردێک بۆ دەسەڵات، کەچی لای گەلی کورد تەنها هۆکارێک پێوەندی خاوێنبوو لە نێوان ئەو و یەزدانیدا.
ئەوەی کە جێگەی تێڕامانە، پێکنەهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی کورد لە مێژوودا، بووە هۆی ئەوەی کە نەتەوەکانی دیکەی کە دەوڵەت و دەسەڵاتی خۆیان بە هۆی ئیسلامەوە پێک هێنا، وەک سەپانێکی خۆیان تەماشای گەلی کورد و مامەڵەیان لەگەڵدا بکەن.